

Naglis Kardelis

TARDANT ANTIGONĘ IR UŽKLAUSIANT ANTIGONĖS FENOMENĄ

*S. E. Wilmer and Audronė Žukauskaitė (eds.).
Interrogating Antigone in Postmodern Philosophy and Criticism.
Oxford: Oxford University Press, 2010, 429 p.*

Antigonė, pagrindinė išpūdingiausios ir labiausiai sukrečiančios Sofoklio tragedijos herojė, jau seniai yra virtusi viena centrinių, itin didelį simbolinį krūvį įgijusių Vakarų kultūros figūrų. Galėtume net pasakyti, kad be Antigonės Vakarų apskritai nebūtų. Kritinė refleksija, konformistinei moralei ir elgesiui nepasiduodantis individualus etinis sąmoningumas, etinės pozicijos radikalumas bei kiti asmenybės bruožai, kuriuos siejame su šia Sofoklio tragedijos heroje, kartu yra ir skiriamieji civilizaciniai bruožai, ženklinantys Vakarų sąmonėjimo istoriją – tiek, kiek Vakarų siejame su individualumu ir minios spaudimo nepaisančiu individualiu sąmoningumu, kuriuo matuojame asmenybės rangą, su asmenine iniciatyva ir įsipareigojimu, su laisvės troškimu ir siekiu laisvai apsispręsti. Nors ji išskyla mite ir mitu grindžiamoje dramoje, Antigonė paradoksaliu būdu įkūnija sąmoningos, individualų egzistencinį sprendimą padariusios asmenybės maištą prieš anoniminės, neindividualizuotos, mitais besivadovaujančios mąstysenos inerciją ir konformizmą, prieš kolektyvinės mitologijos visuotinybę ir universalios, bet dažniausiai nužmogintos moralės diktatą. Sakytume, seno, autentiško mito ir juo paremtos antikinės tragedijos išmintis, kuriai atstovauja Antigonės pozicija, sukyla prieš lėkštus vienadienius mitus, kurie nuolat kuriami tam, kad pavergtų mąstymą.

Antigonės apsisprendimo ženklas lydi kiekvieną, kuriam unikalioje, nepakartojamoje situacijoje, atsispiriant minios spaudimui, tenka drąsiai apsispręsti unikalium, nepakartojamu būdu. Visi, kurie gyvenimo peripetijose tampame panašūs į Antigonę, tampame į ją panašūs savitai ir nepakartojamai. Likimo ironija ta, kad prieš universalią moralę sukilusi graikų tragedijos herojė Vakarų, o vėliau ir viso pasaulio kultūroje virto universalaus simbolio statusą įgijusia figūra, ženklinančia universalų, bet kiekvieną kartą nepakartojamomis formomis reiškiamą atskirybės maištą prieš bendrybę, universalų – nepaisant jo atskirypiškos įvairovės – universalios visuotinybės paneigimą.

Šiuolaikinėje kultūroje kilniai tragiškas Antigonės personažas susilaukia vis didesnio dėmesio. Užuoat pasilikęs įdomus vien siauram graikų tragedijos tyrinėtojų ratui, jis atsiduria pačiame tarpdisciplininių humanistikos tyrimų centre. Antigonės poziciją bandoma interpretuoti iš skirtingų požiūrio taškų, įvairiais aspektais ir pačiuose netikėčiausiuose kontekstuose. Šis nuolat augantis domėjimasis Antigonės figūra ne tik liudija antikinės graikų dramos ir visos antikinės kultūros atgimimą, bet ir gana niūriai apibūdina pačią epochą, pačius mūsų laikus, kurie tikrai nėra ramūs. Pasaulyje, kuriame vis agresyviau ima dominuoti akla galia, reikalaujanti tokio pat aklo paklusnumo universaliums, kaip dabar madinga sakyti, globaliums taisyklėms, kiekvienas iš mūsų (be abejo, neišskiriant ir vyrų!), kurie tik mėginame vaduotis iš universalaus konformizmo gniaužtų, neišvengiamai esame potenciali Antigonė.

2006-ųjų spalį Dubline, Trejybės Kolegijoje, įvyko daugiaprasmiam Antigonės fenomenui skirta tarpdisciplininė mokslinė konferencija *Interrogating Antigone*, kurios pavadinimas taip pat nėra vienaprasmiškas – jame slypi subtilus reikšmių žaismas. Į lietuvių kalbą jį galima versti mažiausiai dviem būdais: *Tardant* (ar *Kvočiant*) *Antigonę*, šitaip išryškinant tariamo šios herojės kaltumo, delinkventiškumo ir transgresijos aspektus, kitaip tariant, pačiame mite ir juo grindžiamoje dramoje atsispindintį siekį Antigonę iškvosti, pasmerkti bei nuteisti, ir *Užklausiant Antigonę* – taip atkreipiant dėmesį į patį egzistencinį, filosofinį ir kultūrinį Antigonės fenomeną, jo svarbą ir įdomumą, taip pat į Antigonės, kaip kultūrinio simbolio, daugiasluoksniškumą ir daugiaprasmiškumą, būtinybę jį akademiškai solidžiu būdu užklausti iš įvairių perspektyvų. Matyt, neutralus angliškojo konferencijos pavadinimo vertimas į lietuvių kalbą, įtraukiantis iš karto abi minėtas interpretacijos galimybes, būtų *Apklausiant* (ar *Klausinėjant*) *Antigonę*. Dubline vykusio mokslinė konferencija buvo iš esmės pirmasis pasaulyje tokio masto ir lygio akademinis renginys, skirtas Antigonės personažui ir jo filosofinei, kultūrinei bei politinei reikšmei: Antigonės fenomenas konferencijoje aptartas pačiais įvairiausiai aspektais ir kone visuose įmanomuose kontekstuose.

Ir štai šiemet Dublino konferencijos pranešimų pagrindu prestižinėje Oksfordo universiteto leidykloje išleista kolektyvinė monografija *Interrogating Antigone in Postmodern Philosophy and Criticism* (*Apklausiant Antigonę postmo-*

derniojoje filosofijoje ir kritikoje), kurios sudarytojai – S. E. Wilmer ir Audronė Žukauskaitė, rinktinėje, beje, publikuojantys ir savo pačių tekstus. Oksfordo universiteto leidykla apskritai neleidžia ne tik prastų, bet ir vidutiniškos kokybės knygų, tačiau rinktinė *Interrogating Antigone* solidumu, analizės gilumu bei įvairiapusiškumu, leidybinės koncepcijos originalumu ir aktualumu, pagaliau pačia parengimo bei redagavimo kokybe išsiskiria netgi tarp kitų Oksfordo knygų. Šioje kolektyvinėje monografijoje, tarp kitų autorių tekstų, publikuojami tokių pasaulinio garso išžymybių, kaip Terry Eagleton, Luce Irigaray, Bracha L. Ettinger, Isabelle Torrance, Deborah H. Roberts, straipsniai. Mes, filosofai lietuviai ir ypač Audronės Žukauskaitės kolegos, privalome ją ne tik nuoširdžiai pasveikinti su šiuo tikrai neeiliniu pasiekimu, kuris svarbus tiek pasaulio, tiek ir Lietuvos mokslui bei kultūrai, bet ir pagal išgales bandyti sekti jos pėdomis, skleisdami savo filosofines idėjas ne tik tėvynėje, kurioje filosofijai vis dar labai ankšta, bet ir platesniame pasaulyje. Labai norėtuši, kad Wilmerio ir Žukauskaitės sudaryta unikali, analogų pasaulyje neturinti knyga susilauktų tokio pat atgarsio Lietuvoje, kokio ji tikrai susilauks – ir jau pradeda sulaukti – užsienyje. Tačiau dauguma lietuvių, netgi filosofų, pasižymi tautiniu lietuviško charakterio bruožu – pavydu, todėl bijau, kad talentingos, vidutinybių lygi pranokusios mūsų filosofės sudaryta kolektyvinė monografija, jau dabar sulaukianti pasaulyje itin šiltų atsiliepimų ir įtraukta į daugelį akademinį kursų, savame krašte neliktų šalta ignoruojama ar iš viso nepastebėta.

Leidinys unikalus tuo, kad Antikos paveldas, senovės graikų literatūra ir filosofija, apskritai visa klasikinė kultūra įdomiai ir aktualiai susiejami su šiuolaikinei kontinentinei filosofijai svarbiomis temomis. Gebėjimas parodyti, kad antikinis pasaulis toli gražu nėra negyvas, kad jis su įvairiomis kultūrinėmis savo apraiškomis, tokiomis kaip drama, gali būti net labai įdomus šiuolaikiniam žmogui, ypač intelektualui, o kita vertus – atskleisti, jog teoriniai modernybės ir postmodernybės konstruktai nėra vien efemeriški minties ir vaizduotės dariniai, kad jie gali ir privalo būti interpretuojami platesniame kultūriniame bei istoriniame kontekste, susiejami su Vakarų kultūros ištakomis Antikoje, yra vienas didžiausių šios kolektyvinės monografijos privalumų. Knygą su didžiausiu susidomėjimu perskaitys ne tik filosofai, kultūros teoretikai ir kritikai, sociologai bei istorikai, bet ir klasikinės filologijos specialistai, ypač Sofoklio ir apskritai antikinės graikų dramos tyrinėtojai. Keletas knygos straipsnių, parašytų iškiliausių šios srities specialistų, yra skirti būtent filologų klasikų auditorijai. Tad leidinys, kaip matome, ne tik labai vientisas, bet ir tarpdisciplininis požiūriu unikaliai integralus: antikinė senovė čia susiejama su naujausia istorija ir dabartimi, su mūsų dienų aktualijomis, filosofija – su literatūra ir kitomis humanitarinėmis disciplinomis, Antikos literatūra ir filosofija – su šiuolaikine filosofija ir literatūra, humanitariniai mokslai – su socialiniais, Vakarų kultūra – su neeuropinėmis kultūromis, ir t. t. Leidinį sudaro keturios dalys: pir-

mojoje Antigonės fenomeno kontekste nagrinėjamos sąsajos tarp filosofijos ir politikos, antrojoje – psichoanalitiniai ir juridiniai Antigonės apsisprendimo ir su juo susijusių teisinių pasekmių aspektai, trečiojoje – socialiai konstruojamos giminės (*gender*) ir giminystės ryšių įtaka Antigonės pozicijai, ketvirtojoje – šios Sofoklio dramos vertimų niuansai, literatūrinių ir kitokių interpretacijų istorija. Verta pabrėžti, kad leidinyje pateikiama ir keletas visiškai originalių Antigonės poelgio bei jo motyvų interpretacijų, kurios iškyla greta jau nusistovėjusių, tokių kaip antai Hegelio ar Lacano. Šios interpretacijos bus įdomios ne tik profesionaliems filosofams, literatūrologams, sociologams, istorikams ir teisininkams, bet ir psichoanalitikams. Naujos, neretai ne tik skirtingos, bet ir radikaliai priešingos, Antigonės fenomeno interpretacijos – vienas didžiausių leidinio privalumų. Apskritai žvelgiant, kolektyvinėje monografijoje ryški nuomonių įvairovė: nepaisant akivaizdaus vienovės siekio, sudarytojai nesiekia skirtingų autorių tekstų suguldyti į Prokrusto lovą.

Knygoje ne tik atskleidžiama, kad Antigonės personažas gali būti analizuojamas iš daugybės skirtingų požiūrio taškų, remiantis pačiomis įvairiausiomis teorinėmis priegomis, bet ir parodoma, jog visais atžvilgiais unikali, sakytume, „singuliari“ Antigonės asmenybė, jei tik pajėgiami į ją pažvelgti kūrybingai, netradiciškai, be prietarų, leidžia – tarsi koks prabavimo akmuo ar lakmuso popierėlis – naujai įvertinti pačias šias teorines priegas. Tai reiškia, kad naujausios – tiek modernios, tiek postmodernios – filosofinės teorijos, taip pat įvairūs psichoanalizės variantai gali būti pasitelkiami, siekiant suvokti Antigonės, kaip tragiškos herojės, prigimtį bei tikrąją jos poelgio prasmę, bet, kita vertus, pats visų šių teorijų taikymas pasižymi netikėtu spontaniško veidrodinio kritinės refleksijos atspindžio efektu: filosofinės ir psichoanalitinės teorijos, išdrįsusios paversti Antigonę savo objektu, kažin kokios likimo ironijos dėka pačios netrukus tampa kritinės refleksijos objektais. Antai kokia nors psichoanalizės atmaina pradeda „psichoanalizuoti“ Antigonę, o šis seansas baigiasi tuo, kad pati Antigonė, lyg pavirtusi iš analizės objekto jos subjektu, pradeda, jei tik įmanoma taip pasakyti, „psichoanalizuoti“ minėtą psichoanalitinę teoriją, užklaudama ne tik jos teorinių pretenzijų pagrįstumą, bet ir psichoanalitinės jos konstravimo prielaidas bei aplinkybes. Šiuo požiūriu Antigonės personažas, būdamas labai įdomus teorinis objektas, kartu yra ir labai pavojingas objektas, sakytume, itin kietas ir pavojingas ragauti riešutas bet kuriai pernelyg didelių pretenzijų turinčiai ar net į kokio nors didžiojo pasakojimo statusą pretenduojančiai teorijai, besiryžtančiai atsidurti šios fatališkos herojės akivaizdoje.

Antigonės, kaip teorinio objekto, gebėjimas sukelti spontaniško veidrodinio kritinės refleksijos atspindžio efektą lemia tai, kad šios herojės fenomenui skirta kolektyvinė monografija gerokai pranoksta pačios Antigonės, kaip analizės ir interpretacijos objekto, rėmus ir įgyja akivaizdžią metateorinę vertę: nors, be abejo, ir pati Antigonė, kaip mitinis ir dramatinis personažas,

yra nepaprastai įdomi ir nesiliauja mūsų fascinuoti, Wilmerio ir Žukauskaitės sudarytoje knygoje ši herojė, jos unikali prigimtis, asmenybė bei lemtis tampa absoliučiai unikaliu, „singuliarium“, ir tuo pat metu kaip reta tvirtu atspirties tašku, leidžiančiu iš gerokai aukštesnio kritinės refleksijos lygmens pažvelgti į šiuolaikines filosofines, psichoanalitines ir feministines teorijas. Turint tai omeny, galima teigti, kad recenzuojamo veikalo objektas yra ne tik Antigonė, bet ir metateorinis šiuolaikinių filosofinių bei psichoanalitinių teorijų statusas – ta objekto apimtimi ir tuo požiūrio kampu, kuriuos atveria Antigonės fenomeno analizė. Tad nekyla jokių abejonių, kad ši kolektyvinė monografija, pranokdama savo tiesioginio objekto rėmus, kurie ir šiaip nėra ankšti, turi didelę metateorinę vertę, leisdama naujomis – „išstardytos“ Antigonės – akimis pažvelgti į šiuolaikinę humanitarinių mokslų būklę.

Knygos autoriai, įvairiais atžvilgiais analizuodami Antigonės fenomeną, aptaria tokius šiuolaikinei filosofijai aktualius klausimus, kaip etiškumo prigimtis, etikos ir moralės santykis, asmens apsisprendimas ir atsakomybė, laisvė ir lemtis, geismo ekonomija, Realybė ir jos pasipriešinimas, natūra ir kultūra, prezencija ir jos simbolinės reprezentacijos, skirtumas tarp „gyvenamo“, kultūros drabužiais aprengto gyvenimo ir egzistenciškai „nuogos“ (arba „plikos“) gyvybės, kuri yra tiesiog prieštata mirčiai ir mirties akivaizda. Kartu su filosofinės reikšmės klausimais nagrinėjamos ir siauresnės, bet šiuolaikinėms kultūros studijoms, ypač kritinei teorijai, ne mažiau aktualios problemos, susijusios su galios diskurso prigimtimi, galios santykiais ir jų (de)legitimacija, radikalaus politinio veiksmo galimybėmis ir t. t. Vertos dėmesio ir monografijoje atspindintos feministinių ir postfeministinių teorijų priešstatos, Antigonės fenomeno analizės kontekste įgyjančios savitos intrigos bei radikalumo.

Skaitydamas knygą nesunkiai įsitikini, kad joje tikrai nėra atsitiktinių, juo labiau akademinio požiūriu silpnų tekstų: kiekvienas autorius arba dėsto kokią nors originalią savo paties teoriją, pavyzdžiui, pateikdamas savąją Antigonės fenomeno interpretaciją, arba ne mažiau išradingai plėtoja kitų autorių koncepcijas, išdėstytas anksčiau skelbtuose veikaluose. Knygos sudarytojai Steve Wilmer ir Audronė Žukauskaitė, demonstruodami dalyko išmanymą ir analitinę preciziją, solidžiai parašytame *Įvade* išsamiai supažindina skaitytoją su Antigonės fenomeno tyrinėjimų priešistore, todėl ir pačios monografijos autorių tekstai nėra, sakytume, „pakibę ore“, o gali būti skaitomi plačiame ankstesnių tyrinėjimų bei interpretacijų kontekste. Be to, monografijos organiškumą liudija ir tai, kad, nors knyga formaliai suskirstyta į keturias dalis, skirtingų dalių tekstai neretai atskleidžia netikėtas tarpusavio sąsajas, išryškėjančias remiantis kitu palyginimo pagrindu ir kitose sąsajų plotmėse, kurios lieka už minėto suskirstymo į keturias dalis ribų.

Pirmojoje monografijos dalyje, skirtoje filosofijos ir politikos sankirtoms, parodoma, kad Antigonės figūra yra įdomi tiek grynosios teorijos, tiek prakti-

nio veiksmo požiūriu, o ypač teorijos ir praktikos sąlyčio taškuose. Teorinis ir praktinis analizės aspektai, tarsi du ryškiausi diskurso kryptį rodantys vektoriai, leidžia orientuotis ne tik šios dalies, bet ir kitų knygos dalių tekstuose. Tina Chanter, pradėdama Antigonės bylą, radikaliai sukritikuoja Lacano ir Žižeko anksčiau pasiūlytas psichoanalitines Antigonės poelgio interpretacijas, argumentuodama, kad ši herojė pajėgia ne tik pasyviai gedėti ir geisti mirties, bet ir savo laikysena parodo naujos politinės tvarkos, kurioje jai pačiai jau, deja, neteks dalyvauti, galimybę. Šitaip jau pačiu pirmuoju monografijos tekstu sugriaunamas Antigonės pasyvumo ir prigimtinio apolitiškumo mitas. Cecilia Sjöholm, pasiremmdama Arendt darbais ir gerokai modifikuodama ar net tam tikra prasme paneigdama ankstesnę savo pačios interpretaciją, įdomiai susieja Sofoklio tragedijas *Antigonė* ir *Oidipas Kolone*, netikėtai atskleisdama Antigonę kaip politinę pabėgėlę, iš kurios atimtos politinės ir apskritai žmogaus teisės. Tapusi pabėgėle, Antigonė pradeda įkūnyti „nuoga gyvenimą“ (*naked life*), būdingą ne-piliečiui ir ne-žmogui, tokį gyvenimą, kuris, nepaisant to, kad yra atsidūręs už politikos ir politiškumo ribų, įgyja netikėtą politinį užtaisą – galią naujai apibrėžti pačią politikos ir politiškumo esmę. Audronė Žukauskaitė, išvalgiai ir savitai interpretuodama Giorgio Agambeno idėjas, Antigonės fenomeną analizuoja šiuolaikinio galios diskurso ir biopolitikos kontekste. Tą būklę, kurią Arendt įvardijo kaip „nuoga gyvenimą“, Agambenas pavadina „pliku gyvenimu“, arba, į lietuvių kalbą verčiant dar tiksliau, tiesiog „plika gyvybe“ (*bare life*). Būtent ši „pliko gyvenimo“, „plikos gyvybės“ būklė atskleidžia sąsają tarp suverenios valdžios, kitaip tariant, gynosios galios, ir „plikos“, kitaip sakant, „grynos“ gyvybės: grynoji galia nusprendžia, kuri „gryna“ gyvybė yra verta gyventi ir būti paversta žmogiška bei politine prasme vertingu – „aprengtu“ – gyvenimu. Pasiremmdama skirtimi tarp religinei sričiai atstovaujančios *zōē*, „plikos“ gyvybės, ir *bios*, „aprengto“ gyvenimo, atstovaujančio žmogiškosios jurisdikcijos sričiai, taip pat romėniška *homo sacer* („švento žmogaus“, o kartu – „prakeikto žmogaus“, tarsi atpirkimo ožys išvyto iš bendruomenės) sąvoka, kurios graikiškasis atitikmuo yra *pharmakos* („atpirkimo ožys“), Žukauskaitė įtikinamai argumentuoja, jog Antigonė, kurios lemtyje ryškus ir šventybės, ir prakeikimo, arba tiesiog šventybės kaip prakeikimo, momentas, puikiai įkūnija Agambeno nusakytą „plikos gyvybės“ būklę. Šiuo atveju Antigonės būklė tiesiog pati savaimė, dėl itin glaudžios sąsajos tarp gynosios galios, turinčios *galią* formuoti biopolitiką, ir plikos, kitaip sakant, grynios gyvybės, turi akivaizdžią politinę dimensiją, nepriklausomai nuo to, kaip vertintume sąmoningą pačios Antigonės elgesį – kaip politišką ar apolitišką. Eugene O'Brien, savo straipsnyje svarstydamas apie atsakomybės etiką ir etikos atsakomybę, teigia, kad Antigonė, pasiryždama palaidoti savo brolių Polineiką, išranda konkrečiu žmogišku ryšiu paremtą „singuliarią“, kitaip sakant, esmingai atskiribišką ir kantiškąją prasme neuniversalizuojamą etinio elgesio taisyklę, kurią būtina suvokti kaip universalios moralės dėsnio, apie kurį kalbėjo Kantas,

priešybę: būtent Antigonės poelgio kontekste atsiskleidžia radikalus skirtumas tarp moralės, kuri visuomet atstovauja kolektyvui, visuomenei bei visuotinybei, ir etikos, atstovujančios egzistencine prasme singuliariam, vienetiniam, nepakartojamam asmens apsisprendimui (ši moralės ir etikos priešstatos tema varijuojama ir kai kuriuose kitų monografijos dalių tekstuose).

Antroje knygos dalyje nagrinėjamas psichoanalizės ir įstatymo santykis. Šią dalį pradedančiame straipsnyje Terry Eagleton, aptardamas lakanišką Antigonės interpretaciją, moralės įstatymo ir geismo įstatymo skirtį įvardija kaip moralės ir etikos skirtį, parodydamas, kad Antigonė įkūnija etikos stichiją, tuo tarpu Kreontas – konvencinės moralės stichiją. Mąstytojas parodo ir itin glaudų ryšį tarp etikos ir transgresijos: idant elgtumėmės iš tiesų etiškai, turime peržengti konvencinės moralės ribas. Eagleton aforistiškai apibendrina: „Etika skirta pusdieviams, tuo tarpu moralė – bakalėjininkams“ („*Ethics is for demigods, while morality is for grocers*“). Anot šio straipsnio autoriaus, nors Antigonė yra amžinoji transgresorė, ji „karštąja linija sujungta su transcendencija“. Mark Griffith, bandydamas „psichoanalizuoti Antigonę“, klausia, kas yra tikrasis Antigonės geismo objektas ir subjektas, ir kartu parodo, kad šitoks bandymas tuo pat metu „psichoanalizuoja“ ir mus pačius, atskleisdamas gelminius mūsų komplikuoto santykio su Antigone motyvus. Calum Neil, Sofoklio tragediją *Antigonė* palygindamas su Larso Von Triero filmais, formuluoja įdomią skirtį tarp *etinio pavyzdžio* ir *etiškumo paties savaimė*: anot straipsnio autoriaus, Antigonės veiksmas įkūnija etiškumą patį savaimė, todėl negali būti laikomas etiniu *pavyzdžiu* – vien dėl to, kad geismas ir juo paremtas etinis aktas yra absoliučiai individualūs ir nepakartojami tiesiog pagal pačią etiškumo apibrėžtį. Tarsi mėgindamas dar labiau radikalizuoti Neilo mintį, Ahuvia Kahane kritikuoja netgi tą geismo įstatymo sampratą, kuri iškyla Lacano psichoanalizėje: etiškumas esąs tiek singularus, kad negalys paklusti apskritai jokiame įstatyme ar universaliam dėsniui – netgi lakaniškajam geismo įstatymui ar geismo dėsniui, kuris jau vien dėl to, kad yra *įstatymas*, numano tam tikrą universalią, subendrintą, sinchronišką geismo struktūrą, dėsningą geismo pobūdį (šitokia geismo įstatymo, suponuojančio tam tikrą sinchroninę geismo struktūrą, samprata, anot Kahane'o, išduoda struktūralistines poststruktūralistinės Lacano psichoanalizės šaknis). Antigonės aktas esąs radikaliai įvykiškas, diachroniškas, glaudžiai susijęs su laikiško įvykio nepakartojamumu ir įvykį išgyvenančio asmens mirtingumu: jei ir galima kalbėti apie kokią nors Antigonės įstatymo tvarką, ši tvarka susijusi tik su laiko ir mirtingumo tvarka. Antigonės įstatymo tvarka yra tarsi objektas, panašus į Moebius'o lapą: kiekvienas šios unikalios topologinės struktūros taškas yra absoliučiai unikalus. Kahane'o analizė, beje, remiasi ta Lacano psichoanalizės kritikos versija, kurią aptinkame Judithos Butler darbuose. Judith Fletcher, išryškindama Antigonės sąsajas su demokratija, argumentuoja, kad Kreonto įsaką reikia interpretuoti ne kaip įstatymą (*nomos*), o kaip

skelbimą, paskelbtą įsaką (*kērugma*). Pasiremdama Searle'o ir Austino darbais, tiek Antigonės, tiek Kreonto veiksmus Fletcher traktuoja kaip simetriškus, antitetiškai vienas kitą siekiančius paneigti performatyvus, teigdama, kad abu šie simetriškai konstruojami, nors ir skirtingos prigimties performatyvai nepasiekia savo tikslo dėl tam tikro jiems abiem savaip būdingo ydingumo, tačiau Antigonės „skelbimas“ vis dėlto pajėgia įkūnyti demokratinės diskusijos dvasią. Kaip matome, straipsnio autorė Antigonės elgesį taip pat – nors ir netiesiogine prasme – laiko politišku. Klaas Tindemans, Antigonės poelgį analizuodamas teisinės teorijos kontekste, pastebi, kad šios herojės veiksmas yra tarsi grynasis veiksmas (*barren deed*), kitaip tariant, grynasis performatyvas, kuris savaime nenumano jokio savęs paties pateisinimo. Straipsnio autorius įdomiai susieja performatyviuosius elementus dramoje ir teisės teorijoje bei praktikoje.

Trečiojoje knygos dalyje straipsnių autorės (šįkart – visos moterys) Antigonės fenomeno analizės kontekste nagrinėja skirtį tarp kultūriškai konstruojamos lyties, kitaip tariant, giminės (*gender*) ir giminystės ryšio, kartu kritikuodamos kai kurias pamatines Vakarų filosofijos ir psichoanalizės nuostatas. Luce Irigaray, mėgindama paaiškinti tikruosius Antigonės, pasiryžusios palaidoti savo brolių Polineiką, motyvus, teigia, kad herojės veiksmą motyvuoja Antigonės pagarba gamtai pačiai savaime, gamtiškume išsisknijusiai gimdymo tvarkai, motiniškumui ir pagal motinos liniją vedamai genealogijai: Polineikas Antigonei esąs tos pačios motinos vaikas, tad pagerbdama Polineiką Antigone pagerbianči ir savo motiną. Irigaray, įveddama distinkciją tarp seksualinio skirtumo (*sexual difference*), kitaip tariant, skirtumo biologinės lyties pagrindu, ir biologinės lyties pagrindu žymėto skirtumo (*sexuate difference*), kitaip tariant, skirtumo tarp individų, nustatomo atsižvelgiant į jų buvimą tos pačios motinos sūnumi ar dukra, teigia, kad pastarasis skirtumas yra pirmesnis ir svarbesnis už pirmąjį: asmuo esąs visų pirma tos pačios motinos sūnus arba dukra, o tik po – vyras apskritai arba moteris apskritai. Šitaip Irigaray sukritikuoja patį patriarchalinį Vakarų filosofijos ir ypač psichoanalizės etosą, pačias patriarchalines jos prielaidas. Kartu autorė išryškina Antigonės antipatijos savo motinai Jokastei tragiškumą, klausdama apie tikruosius šios nemeilės motyvus. Bracha L. Ettinger, įveddama kiek ezoteriškai skambančią „matriksinės erdvės“ (*matrixial space*) sąvoką, keistai primenančią matricų algebros terminus, tvirtina, kad pamatinis individo psichiką konstituojuantis ryšys – tai ryšys ne tarp vaiko ir tėvo, o ryšys tarp vaiko ir motinos, todėl Oidipo kompleksas, sakytume, turėtų būti suvokiamas kaip antrinės svarbos palyginti su hipotetiniu Jokastės kompleksu. Šitaip autorė mėgina paaiškinti itin glaudų Antigonės ir Polineiko, iš tos pačios motinos/matricos kilusių vaikų, ryšį, o Antigonei Lacano priskirtą „mirties geismą“ aiškina Antigonės siekiu anapus gyvenimo ir laiko susivienyti su broliu, kilusiu iš tos pačios „matricos“ – Jokastės. Liz Appel labai įdomiame ir kiek šokiruojančiame straipsnyje suproblemina Antigonės, kaip tuo pat metu ir Oidipo sesers, ir dukters, vietos giminystės ryšių

tinkle klausimą, naujai atsakydama į klausimą, kas ją, šitokią „baidyklę“, iš tiesų pagimdė: anot autorės, Antigonė, paneigdamą ne tik visas sąsajas su giminystės ryšių sistema, bet ir su bet kokia reprezentacine plotme apskritai, pagimdė pati save, autochtoniškai gimdama tarsi iš pačios žemės, iš pačios gamtos. Isabelle Torrance, tarp kitų Sofoklio tragedijos interpretacijų įvairių laikotarpių dramos tradicijose aptardama ir André Gide'o dramą *Œdipe*, klausia, pasiremddama pastarajame kūrinyje išryškėjančia froidiškosios psichoanalizės ir ypač Oidipo komplekso interpretacija, apie tikrąjį Antigonės aistros broliui Polineikui pobūdį: jei tai erotinė meilė, kuri tokiu atveju yra incestinė, tada abejotina tampa pati Oidipo komplekso teorija: Gide'o Oidipas tada paradoksaliu ir ironišku būdu atsiskleidžia kaip stokojaš Oidipo komplekso. Martina Meyer, bandydama sugrąžinti Antigonei „moteriškumą“, kvestionuoja šios herojės, kaip aktyvios, revoliucingai nusiteikusios kovotojos, įvaizdį, susiformavusį Vakarų kultūroje. Pasiremddama ne dramatinio vaizdavimo tradicija, o skirtingų laikotarpių vaizduojamojo meno pavyzdžiais, autorė atskleidžia, jog vaizduojamajame mene Antigonė dažniausiai iškyla kaip gana pasyvi ir nuolanki (kaip išimtį iš taisyklės Meyer nurodo žaismingai karikatūrišką Jeano Cocteau iliustraciją, kurioje Antigonė vaizduojama agresyvios konfrontacijos su valstybe pozoje).

Ketvirtojoje monografijos dalyje aptariama Sofoklio tragedijos *Antigonė* vertimų, adaptacijų, draminių interpretacijų ir sceninių pastatymų istorija. Deborah H. Roberts profesionaliai, kaip ir dera iškiliai klasikinės filologijos specialistei, aptaria šios tragedijos vertimų į anglų kalbą tradiciją, ypač atkreipdama dėmesį į tokias graikiškas sąvokas, kaip *nomos*, *autadelphon* ir pan., kurių neįmanoma tiksliai išversti į jokią naująją kalbą. Roberts atskleidžia mechanizmus, kaip, viena vertus, nelabai vykę vertimai paveikia filosofines Antigonės fenomeno interpretacijas, o kita vertus – pačios teorinės interpretacijos storu antrinių reikšmių luobu užsikloja ant kitų vėlesnių vertimų. Tyrinėtoja teigia, kad šiuo metu vertėjai pamažu grįžta prie pagarbaus, dėmesingo požiūrio į graikiškąjį originalą nuostatos. Sean Kirkland, Sofoklio *Antigonę* palygindamas su Jeano Cocteau plunksnai priklausančia šios tragedijos interpretacija, analizuoja dramatinio veiksmo greitumą abiejuose kūrinuose, be to, aptariamą greitumo efektą įdomiai komentuoja Aristotelio *Poetikoje* aptinkamų atpažinimo (*anagnōrisis*) ir peripetijos (*peripeteia*), kitaip tariant, sėkmės konjunkčūros apgręžties (sėkmės virsmo nesėkme, arba atvirkščiai), sąvokų kontekste. Anot autoriaus, dramatinio veiksmo greitis sulėtėja tik abiejų kūrinių pabaigoje. Įdomu ir tai, kad likimo nulemtą fatališką Antigonės veržimąsi į ateitį, regimą abiejų dramaturgų kūrinuose, Kirkland aiškina kaip visoms žmogiškoms būtybėms būdingo egzistencinio įžūlumo (*hubris*) išraišką. Erika Fischer Lichte, aptardama šios Sofoklio tragedijos pastatymus devynioliktame ir dvidešimtmame šimtmečiuose, ypač Vokietijoje, atskleidžia nepaprastą *Antigonės* galią generuoti vis naujus ir naujus politinius turinius: anot autorės,

šis kūrinys visada turės ryškų politinį matmenį, tačiau konkreti to politinio matmens išraiška priklausys nuo vietos ir laiko. María Florencia Nelli, perkeldama mus iš senovės Graikijos į praeito šimtmečio Argentiną, kurioje dar palyginti visai neseniai siautėjo žiauri karinė diktatūra, ir komentuodama Griseldos Gambaro dramą *Antígona Furiosa*, atskleidžia tragišką Antigonės fenomeno ir pačios egzistencinės situacijos, kurią siejame su šios herojės vardu, universalumą: diktatūros metu be žinios pradingę žmonės panašūs į Polineiką, o jų motinos, senelės, seserys ir dukterys – į Antigonę. Šia proga verta atkreipti dėmesį į vieną stulbinantį panašumą: kariniam Argentinai režimui neįtikė žmonės būdavo gyvi sumėtomi iš lėktuvų į Atlanto vandenyną – jų žūtys skaudžiai primena, pavyzdžiui, tragišką Arginūsų jūros mūšyje žuvusių senovės graikų jūrininkų, kurių kūnų vada nepajėgė surinkti iš vandens tam, kad vėliau juos būtų galima palaidoti sausumoje, likimą (už nesugebėjimą surinkti iš jūros ir žemėje palaidoti žuvusiųosius, kurių vėlės, kaip tikėta, dėl to buvo pasmerktos amžiais klajoti be vietos, mūšiui vadovavę atėniečių strategai buvo nubausti mirtimi). Astrid Van Weyenberg, taip pat parodydama Antigonės personažo universalumą, analizuoja paraleles tarp Sofoklio tragedijos ir Nigerijos dramaturgo Fémi Ošófisano kūrinio *Tègònni*, kuris, be kita ko, įdomus tuo, kad Antigonę tipologiškai atitinkanti jorubių genties princesė dramoje susitinka su tikrąja Antigone, atklydusia iš laiko ir erdvės tolių. Pagaliau paskutiniame šios dalies ir visos knygos straipsnyje Steve Wilmer aptaria pačias naujausias Sofoklio tragedijos interpretacijas, daugiausia dėmesio skirdamas airių dramaturgo, Nobelio premijos laureato Seamuso Heaney'io kūrybai. Kritikuodamas britų ir amerikiečių invaziją Irake, šis dramaturgas palygina terorizmu įtariamų politinių kalinių lemtį laikino įkalinimo bazėse ir kalėjimuose, tokiuose kaip Abu Ghraibo kalėjimas Irake, su Sofoklio herojės lemtimi, jos slenkstine būseną „tarp dviejų mirčių“. Wilmer parodo neįtikėtiną šios Sofoklio tragedijos ir naujausių jos interpretacijų galią žadinti politines aistras, taip pat tokio pobūdžio kūrinių pavojingumą visiems politiniams režimams, kurių vada savo sukurtas politines sistemas regi kaip grynosios galios centrus, neklystamai atstovaujančius absoliučiai tiesai.

Be abejo, visos su Antigonės personažu susijusios temos negali būti išsemtos vienoje monografijoje ar net vien punktyru nužymėtos trumputėje jos recenzijoje, tačiau darbas, kurį atliko šio visais atžvilgiais išpūdingo filosofinio veikalo autoriai, yra iš tiesų titaniškas, o aptariamų klausimų įvairovė tiesiog stulbinanti.

Ši puiki knyga – unikalus, precedento neturintis įvykis mūsų humanitarinių mokslų istorijoje. Esu įsitikinęs, kad būtent šio leidinio dėka senoji Antigone pradės tikrąjį savo, kaip reikšmingos kultūrinės herojės, gyvenimą Lietuvoje.